

دین اخلاق پرور در مکتب فاطمی؛ بازخوانی خطبه فدکیه با محوریت اخلاق پروری

نویسنده: محمدعلی مبینی

پرسش محوری

دین و عبادات چه تغییری باید در اخلاق، رفتار و مسئولیت‌پذیری انسان ایجاد کنند؟

مسئله و اهمیت

نوشتار میان انجام‌دادن عبادت و اثرپذیرفتن از آن تمایز می‌گذارد. ممکن است تکلیف انجام شود، اما آثار تربیتی آن در رفتار و روابط فرد به اندازه انتظار آشکار نشود؛ وضعیتی که نویسنده آن را «دینداری بی تفاوت به اخلاق» می‌نامد. صورت خطرناک‌تر، «دینداری اخلاق‌سوز» است؛ هنگامی که نشانه‌ها و مفاهیم دینی برای توجیه خودمحوری، تحقیر دیگران یا رفتار نادرست به کار گرفته شوند.

محورهای اصلی

نماز؛ رهایی از کبر — نماز باید انسان را به بندگی، خشوع و فروتنی نزدیک کند و خودبزرگ‌بینی، حق‌ناپذیری و تحقیر دیگران را کاهش دهد.

روزه؛ استواری اخلاص — روزه تمرین مکث در برابر خواسته‌ها و مهار میل فوری است؛ انسان می‌آموزد هر نیاز یا خواسته‌ای فرمان عمل نیست و می‌تواند برای خدا از آن صرف‌نظر کند.

زکات؛ رهایی از دلبستگی به مال — زکات افزون بر انتقال بخشی از دارایی، باید دلبستگی افراطی به مال و خودمحوری را کاهش دهد و مسئولیت‌پذیری نسبت به حقوق مالی دیگران را تقویت کند.

عدالت؛ هماهنگی دل‌ها — عدالت زمانی آزموده می‌شود که حق با منفعت شخصی تعارض دارد. رعایت معیار یکسان برای خود و دیگران، اعتماد و آرامش اجتماعی را تقویت می‌کند.

امامت؛ پیونددهنده امت — در خوانش مقاله از خطبه، اطاعت از اهل‌بیت و امامت عامل نظم جامعه و پناهی در برابر تفرقه‌اند؛ خودرأیی و تعصب نباید جای حق‌محوری و هدایت را بگیرند.

تحلیل موضوعی و کاربرد

نویسنده بر پایه فراز خطبه فدکیه درباره حکمت احکام، مسیری تربیتی ترسیم می‌کند: نماز «من متکبر» را فروتن می‌کند؛ روزه «من خواهان» را مهار می‌کند؛ زکات «من مالک» را از دلبستگی می‌رهاند؛ عدالت «من منفعت‌طلب» را با حق می‌آزماید؛ و طاعت و امامت «من خودرأی» را به حق‌پذیری و انسجام اجتماعی فرامی‌خوانند. بدین ترتیب، اخلاق‌پروری از اصلاح درون فرد تا روابط و سامان اجتماعی امت امتداد می‌یابد.

پیام اصلی

معیار خودسنجی دینی فقط این نیست که «آیا عبادت را انجام داده‌ام؟»؛ باید پرسید: «این عبادت با من چه کرده است؟» آیا مرا از خودمحوری به بندگی، از خواسته‌محوری به اخلاص، از دلبستگی به مال به مسئولیت، از منفعت‌طلبی به حق‌پذیری و از خودرأیی به پیوند با محور حق رسانده است؟

یادداشت: این متن، چکیده ساختاریافته مقاله است؛ برای شواهد، استدلال‌های تفصیلی و منابع به متن کامل مراجعه شود. ()

این متن با کمک هوش مصنوعی تولید شده است

An Ethics-Nurturing Religion in the Fatimid School: Rereading the Fadak Sermon through Moral Formation

Author: Mohammad-Ali Mobini

CENTRAL QUESTION

What changes should religion and worship bring about in a person's ethics, conduct, and sense of responsibility?

PROBLEM AND SIGNIFICANCE

The article distinguishes performing a religious duty from being morally transformed by it. A person may perform acts of worship without their expected formative effects becoming visible in behavior and relationships. The author calls this "religiosity indifferent to ethics." A more serious danger is "ethics-eroding religiosity," in which religious symbols or concepts are used to justify self-centeredness, humiliation of others, or misconduct.

MAIN THEMES

Prayer: freedom from pride — Prayer should draw a person toward servitude to God, humility, and reverence, weakening arrogance, resistance to truth, and the belittling of others.

Fasting: strengthening sincerity — Fasting trains a person to pause before desires and restrain immediate impulses. Not every need or desire must dictate action; a person can relinquish a desire for God's sake.

Zakat: release from attachment to wealth — Beyond transferring part of one's wealth, zakat should lessen excessive attachment to possessions and self-centeredness, while strengthening responsibility toward others' financial rights.

Justice: harmony of hearts — Justice is tested when truth conflicts with personal interest. Applying the same standard to oneself and others helps build social trust and peace.

Imamate: uniting the community — In the article's reading of the sermon, obedience to the Ahl al-Bayt and Imamate sustain communal order and protect against division. Self-will and partisanship should not replace truth-oriented guidance.

THEMATIC ANALYSIS AND APPLICATION

Drawing on the Fadak Sermon's account of the wisdom of divine rulings, the author outlines a formative progression: prayer humbles the "arrogant self"; fasting restrains the "desiring self"; zakat frees the "possessive self" from attachment; justice tests the "self-interested self" against what is right; and obedience and Imamate call the "self-willed self" toward accepting truth and maintaining social cohesion. Moral formation thus extends from inner reform to interpersonal relations and the social order.

MAIN MESSAGE

The measure of religious life is not only, "Have I performed the act of worship?" but also, "What has this worship done to me?" Has it moved me from self-centeredness toward servitude to God, from desire-centeredness toward sincerity, from attachment to wealth toward responsibility, from self-interest toward justice, and from self-will toward truth and communal cohesion?

Note: This is a structured summary of the article. Consult the full text for detailed evidence, arguments, and references. ()

This text was produced with the assistance of artificial intelligence.

الكاتب: محمد علي ميني

السؤال المحوري

ما التغيير الذي ينبغي أن تُحدثه العبادة والدين في أخلاق الإنسان وسلوكه وشعوره بالمسؤولية؟

المشكلة والأهمية

تميّز المقالة بين أداء العبادة والتأثير التربوي بها. فقد يؤدي الإنسان التكليف، من دون أن تظهر آثاره الأخلاقية المتوقعة في سلوكه وعلاقاته؛ ويسمّي الكاتب ذلك «التدين غير المبالي بالأخلاق». أما الحالة الأخطر فهي «التدين المُفسد للأخلاق»، حين تُستخدم العلامات والمفاهيم الدينية لتبرير الأنانية أو إهانة الآخرين أو السلوك الخاطي.

المحاور الرئيسية

الصلاة: التحرّر من الكبر — ينبغي أن تقرب الصلاة الإنسان من العبودية لله والخشوع والتواضع، وأن تضعف الغرور ورفض الحق واحتقار الآخرين.

الصوم: ترسيخ الإخلاص — يدرّب الصوم الإنسان على التريث أمام الرغبات وضبط الاستجابة الفورية؛ فليس كل احتياج أو ميل أمراً يجب تنفيذه، ويمكن للإنسان أن يترك بعض رغباته طاعةً لله.

الزكاة: التحرّر من التعلّق بالمال — لا تقتصر الزكاة على إخراج جزء من المال، بل ينبغي أن تقلّل التعلّق المفرط بالملكات والأنانية، وأن تعزّز المسؤولية تجاه الحقوق المالية للآخرين.

العدل: تسقيق القلوب — يُختبر العدل عندما يتعارض الحق مع المصلحة الشخصية. ويساعد تطبيق المعيار نفسه على النفس والآخرين في بناء الثقة والسكينة الاجتماعية.

الإمامة: توحيد الأمة — وفق قراءة المقالة للخطبة، يشكّل اتباع أهل البيت والإمامة أساساً لنظام الجماعة ووقايةً من التفرّق؛ فلا ينبغي أن يحلّ الاستبداد بالرأي والتعصّب محلّ الاحتكام إلى الحق والهداية.

التحليل الموضوعي والتطبيق

يرسم الكاتب، استناداً إلى مقطع الخطبة الفدكية الذي يبيّن حكم الأحكام الإلهية، مساراً تربوياً متدرجاً: فالصلاة تواضع «الأنا المتكبّرة»، والصوم يضبط «الأنا الراغبة»، والزكاة تحرّر «الأنا المالكة» من التعلّق، والعدل يضع «الأنا الباحثة عن المصلحة» أمام اختبار الحق، بينما يدعو اتباع الإمامة «الأنا المستبدة بالرأي» إلى قبول الحق وحفظ تماسك المجتمع. وهكذا تمتد التربية الأخلاقية من إصلاح باطن الفرد إلى علاقاته والنظام الاجتماعي.

الرسالة الرئيسية

ليس معيار التدين أن نسأل فقط: «هل أديت العبادة؟»، بل ينبغي أن نسأل أيضاً: «ماذا فعلت بي هذه العبادة؟» هل نقلتني من الأنانية إلى العبودية لله، ومن اتباع الرغبة إلى الإخلاص، ومن التعلّق بالمال إلى المسؤولية، ومن تغليب المصلحة إلى قبول الحق، ومن الاستبداد بالرأي إلى الارتباط بمحور الحق وتماسك الجماعة؟

ملاحظة: هذا ملخص منظّم للمقالة؛ يُرجى الرجوع إلى النص الكامل للاطلاع على الأدلة والحجج التفصيلية والمراجع. ()
أنجز هذا النص بمساعدة الذكاء الاصطناعي.